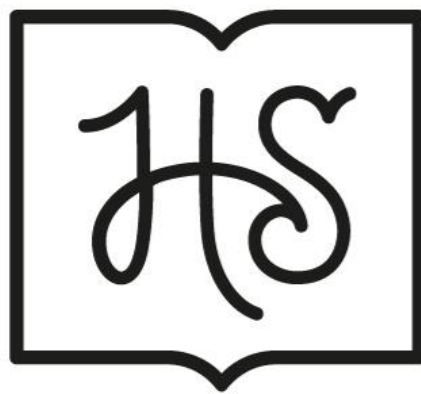

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2018

Ročník / Volume 4

Praha / Prague 2018

Historia scholastica

Č. / No. 2/2018

Roč. / Vol. 4

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

Doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatelé / Publishers:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, www.tul.cz

IČ 46747885

ISSN 2336-680X

Časopis **Historia scholastica** vychází 2x ročně. Toto číslo vyšlo 31. prosince 2018.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's Periodical Directory, EBSCO a ERIH Plus.

Obsah

ÚVODNÍK	5
Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ a Markéta PÁNKOVÁ	
STUDIE:	8
Československá obec učitelská – aktér a „garant“ profesionalizace učitelstva Dana KASPEROVÁ	
Hudba a děti první republiky: nové koncepce hudební výchovy v Československu z etnomuzikologické perspektivy	18
Zita SKOŘEPOVÁ	
Osvetový zväz pre Slovensko a zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku v medzivojnovom období ČSR	31
Eduard LUKÁČ	
Význam periodika „Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko“ pre osvetovú činnosť na Slovensku (s dôrazom na nezamestnanosť)	46
Katarína MAYER	
Prínos Alojza Zbaviteľa k rozvoju osvetovej činnosti na Slovensku v medzivojnovom období	58
Vladimír FRK a Martina LENHARDTOVÁ	
„Cikánská škola“ v Užhorodu. Československý pokus o vzdelání Romů na Podkarpatské Rusi	65
Jana BARTOŠOVÁ	
Od porodní báby k porodní asistentce	75
Milena LENDEROVÁ	
Chlapecká výchovna v Hradci Králové – příklad sociálněpedagogické činnosti v meziválečném období	87
Pavla KORITENSKÁ	
VARIA:	95
Ondrej Pavlík (1916–1936) – zrod učiteľa a pedagóga Vladimír MICHALIČKA	

Pokusná diferencovaná škola měšťanská v Horní Čermné	101
Růžena VÁŇOVÁ	

REPORT:	109
Konference Nová škola v nové Evropě – rok 1918 a otázka reformy vzdělávání a výchovy v meziválečném období	
Magdaléna ŠUSTOVÁ	

Hudba a děti první republiky: nové koncepce hudební výchovy v Československu z etnomuzikologické perspektivy¹

Zita SKOŘEPOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 25 November
2018
Accepted 20 December
2018
Available online 31
December 2018

Keywords:

music education,
Czechoslovakia,
ethnomusicology

Z. Skořepová
Etnologický ústav AV
ČR, v. v. i. •
Oddělení
etnomuzikologie •
Na Florenci 3, 110 00
Praha 1 •
Česká republika •
skorepova@eu.cas.cz

ABSTRACT

Music and Children of the First Republic: New Concepts of Music Education in Czechoslovakia from an Ethnomusicological Perspective

The study aims to reveal the concept of music culture of the new Czechoslovakia that should have been adopted by pupils of elementary and secondary schools. In the introductory section, the author presents an ethnomusicological perspective applied to the discussed topic, methodology and research questions. Then follows a brief overview of the first key reform intentions and efforts in music education realized around 1918. The central part of the article deals with the main domains of critique that were continuously published by prominent as well as common music pedagogues in specialized periodicals in the 1920s and 1930s. The most significant aspects of the new concept of music education in Czechoslovakia – how it was articulated by pedagogues as the direct actors of the desired changes in music education – are presented in the conclusion.

Úvod – teorie a otázky

Ne každému je na první pohled zřejmé, že hudební kultura vypovídá mnohé o společnosti, jejích prioritách i potřebách. Právě etnomuzikologická, resp. hudebně-antropologická perspektiva, jež je v následujícím textu zaměřená na oblast prvorepublikové hudební výchovy, takový náhled umožňuje. Etnomuzikologie jakožto věda původně zahrnující teorie o vývoji hudby a srovnávání hudebních projevů napříč kontinenty přešla od 60. let 20. století ke zkoumání hudby v kultuře, resp. hudby jako kultury – *music as culture* (Merriam, 1964). Velmi stručně řečeno, veškeré hudební aktivity, koncept hudebního nadání, úctyhodnost anebo zavrženíhodnost hudby a hudebníků, způsoby výuky, provázanost hudby se společenským životem, případně i mocí a politikou; to vše odhaluje povahu kultury společnosti, která danou hudbu provozuje. Zahrnuje vzdělávací systém dané společnosti poznávání hudby? Co a jak je předmětem vyučování a především také proč se o hudbě mají děti a mladiství učit? I dnes se můžeme provokativně ptát, k čemu je dobré znát základy

---

¹Studie byla zpracována s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., RVO: 68378076.

hudební nauky, zpívat ve škole nebo poznávat nejvýraznější osobnosti hudební tvorby (zejména evropské skladatele od středověku po dvacáté století). Patrně nejzajímavější je obracet se k těmto otázkám v obdobích, kdy v dané společnosti dochází k zásadním přeměnám. V tomto případě je takovou změnou vznik Československa, státu, který vznikl rozpadem mnohonárodnostní monarchie a začal si budovat novou identitu osamostatněného československého národa.

V teoretickém uvažování etnomuzikologa Marka Slobina se objevuje koncept *hudební superkultury* a *subkultury* (Slobin, 2000). Na jednu stranu je zde v současnosti již globální *hudební superkultura*, jejíž podobu významně formuje zejména světový trh a nadnárodní korporace, finanční toky i mocenské struktury a politika států (v případě těch autoritativních je pak tento vliv všeurčující a všudypřítomný). Proti *superkultuře* stojí malé *hudební subkultury*, kam lze řadit hudební aktivity různě definovaných menšin a sociálních či kulturních skupin. Právě subkulturní hudební aktivity obvykle nebývají zohledňovány v učebnicích a oficiálních vzdělávacích materiálech. Československo jako nově vzniklý stát stálo před otázkou, jak definovat novou národní *hudební superkulturu*: jaké hudební projevy a jací tvůrci do ní patří a co je z této oblasti naopak vykázáno. Pokud o *hudební superkultuře* zároveň uvažujeme jako o něčem, co se má spolu se širokým spektrem vědomostí i hodnot předávat žákům a studentům škol jakožto občanům nového československého státu, právě hudební výchova a její vyučovací hodiny jsou k tomu jedinečnou příležitostí. V neposlední řadě jsou to vedle společenských zpěvníků právě školní zpěvníky a učebnice hudební výchovy, které významně ovlivňují podobu obecně známého zpěvního repertoáru sdíleného širokou veřejností (Tyllner, 1995, s. 15–21).

V této studii nepůjde jen o shrnutí klíčových momentů, neboť s dějinami hudební výchovy v českých zemích se lze seznámit v přehledových publikacích (Gregor a Sedlický, 1973; Fukač et al., 2000) anebo prostřednictvím prací, v nichž se autoři zabývají působením konkrétních osobností hudebních pedagogů (Settari, 1992; Siebr, 2005; Titzl, 1999). Nicméně i k již využitým pramenům lze pokládat nové otázky nebo je možné se pokoušet stavět je do nových souvislostí. V návaznosti na představovaný teoretický rámec se tedy budu věnovat následujícímu: jaký repertoár si měli osvojit žáci škol a jaké písně a skladby naopak do oficiálních učebních materiálů zařazeny nebyly a z jakých důvodů? Hudební pedagogové a další osobnosti zasahující do veřejného vzdělávání určovali, co a jak se má v hudební výchově vyučovat. V konečném důsledku tak formulovali vytoužený koncept hudební kultury, který si měli osvojovat žáci ideálně všech typů škol. Zda a jak se hudební pedagogové pokoušeli vymezit proti praxi výuky zpěvu za Rakouska-Uherska? Jakou úlohu měla mít v Československu hudba a nová hudební výchova a jak a čím měla přispívat k výchově nových občanů? Co bylo terčem kritiky soudobé výuky a jejích nedostatků? Cílem tohoto textu je představit povahu konceptu formulovaného hudebními pedagogy a dalšími, kteří zasahovali do veřejného vzdělávání jakožto příslušníci nového státu a potenciální iniciátoři a aktéři změny.

Studie vychází z analýzy obsahu a povahy diskusí o reformě hudební výchovy v oblasti prvorepublikových specializovaných periodik (zejména *Hudební výchova* a *Hudba a škola*) ve dvacátých a třicátých letech, učebnic hudební výchovy a zpěvníků vydaných po roce 1918 i publikovaných výsledků nových hudebně-výchovných pokusů. Inspirativní podnět k této studii vyšel z biografických narativních rozhovorů s dnes již devadesátiletým pamětníkem v rámci etnomuzikologického výzkumu zaměřeného na úlohu hudby a zpěvu v každodennosti 20. století. Zpěv a hudební výchova v prvorepublikové škole totiž dodnes zanechaly ve vzpomínkách tohoto pamětníka výraznou a pozoruhodnou stopu.

První reformní hudebně-výchovné pokusy

Náplň i způsob vyučování předmětu „zpěv“ byly terčem silné kritiky již řadu let před vznikem Československa. V prvním desetiletí 20. století se reformně zaměřené úvahy ještě soustřeďovaly na technické aspekty výuky samotného zpěvu, tj. intonačních metod, nácvičku zpěvu z not a zohledňovaly pěvecké nebo hudebně-naukové hledisko. V roce 1917 a 1920 vydalo Dědictví Komenského pozoruhodný spis Josefa Kříčky a Ferdinanda Krcha *Dítě a hudba. Nové cesty v hudební výchově dětské*, jenž vznikl na základě jejich předchozí hudebně-pedagogické činnosti².

Príznačně se tyto první reformní pokusy odehrály mimo státní instituce, což platilo nejen pro oblast hudební výchovy, ale i pro pozdější novátorské pedagogické počiny ve dvacátých letech již za existence Československa (viz např. Kořa a Rýdl, 1992). Mezi lety 1912 a 1914 vedli v Černé ulici v Praze Josef Kříčka a Ferdinand Krch soukromý Dětský hudební a rytmický ústav. Pro Kříčku s Krchem byly tehdy hlavními důvody privátně zřízeného ústavu „eliminace byrokratických a klerikalizujících tlaků“ (1917, s. 4) a také fakt, že si nepřáli své žáky předvádět a vystavovat je veřejné pozornosti. Na lekce o délce 90–120 minut docházely děti ve věku 8–11 let, účast byla nepovinná a za výuku se nic neplatilo. Deklarovaným cílem nebylo pouze podat základy hudebních dovedností, ale především stimulovat fantazii a rozvíjet kreativitu, pěstovat co nejintimnější prožívání umění a dojmout dětskou duši (Tamtéž, s. 30–31). Děti byly povzbuzovány k vlastním hudebně-tanečním improvizacím a měli v nich být de facto probouzeni noví tvůrci nebo i vůdci lidové kultury. Josef Kříčka s Ferdinandem Krchem vycházeli z kritického pohledu na dobový, dle nich všudypřítomný materialismus a „otupující tovární a průmyslový způsob života“ (Tamtéž, s. 12). V duchu silné idealizace venkovského člověka žijícího po boku s přírodou, čistoty lidového umění a hudby kritizovali úpadek hudebního vkusu, šíření odrhovaček a šlágrů místo lidové písně. Odsuzovali rovněž kosmopolitismus a „imitaci“ cizích kultur považovali za zhoubnou a nežádoucí (Tamtéž, s. 12). Inspirováni folklorem a „přirozenými metodami“ lidové výuky upřednostňovali učení náslechem³, nabádali k napodobování zvuků přírody, pobytu a pohybu

²K osobnosti skladatele a hudebního pedagoga Josefa Kříčky viz Siebr, 2005. K dalším aspektům Krchova pedagogického působení viz Vlasáková, 2017.

³Podobným způsobem postupoval také sborníkář František Bakule, zakladatel tělesa Bakulovi zpěváčci. Zdaleka ne všichni hudební pedagogové byli „přirozeným“ metodám a učení náslechem nakloněni a naopak kritizovali odklon od standardních a vypracovaných metod (viz Titzl, 1999).

na čerstvém vzduchu a zavrhovali mechanické intonační metody nebo Battkeho intonační metody a rytmická cvičení. Hudební aktivity dětí doprovázel pohyb, který však neměl mít charakter tělocvičné rytmiky nebo zmechanizovaného a strnulého pohybu jako u sokolských cvičenců. Pohyb při hudbě a zpěvu využíval přirozené dětské motoriky anebo se opíral o prvky lidového dětského tance. Kříčka a Krch považovali československý folklor za „nejčistší a nejlepší“ inspiraci vůbec, proto čerpali ze zápisů lidových písní, dětských her a tanců z Erbenových, Bartošových i dalších sbírek. Protože hlavním cílem bylo „otevřít dětská srdce“, naučit spoluprožít sdělení a význam písní, nabádali k pestrosti repertoáru nejen lehkých bezstarostných českých písní v durových tóninách, ale i vážných mollových, zejm. moravských a slovenských písní. Pozoruhodnou zajímavostí byl Kříčkův koncept dětského melodramatu, v němž se střídaly čistě hudební pasáže s recitací a s hudbou spolu s deklamovaným nebo zpívaným textem. Děti tak za klavírního doprovodu mohly přednášet např. báseň *Stará vrba* Jana Nerudy, *Maloruskou dumku* od F. L. Čelakovského. Kombinaci četby a prvků hudebního melodramatu využívala i pohádka *O královi Slunku Jasném* a komponované pořady *Na přástkách* nebo *Jarní slavnost*. Využívalo se i propojení s výtvarným uměním – k umocnění vizuálního dojmu byly dětem ve tmě promítány obrazy za komponovaného hudebního doprovodu, např. hudba k obrazům *Líbánky* Josefa Mánesa, *Potůček* k přírodní fotostudii nebo *Posvátný háj* Arnolda Böcklina (Kříčka, 1920).

Kritika předmětu zpěv a diskuse o nové hudební výchově

Diskuse o podobě nové „hudební výchovy“ spíše než samotného „zpěvu“ se vedly v rámci více i méně specializovaných periodik ještě před vznikem Československa a následně nabývala na intenzitě kritika minulé praxe, ale i dosud nevyřešených soudobých nedostatků. Před první světovou válkou vycházely *Hudební listy pro mládež* (1908–1913), v roce 1920 byla založena *Hudební výchova*, o pár let později časopisy *Hudební besídka* (s přestávkami mezi lety 1924 a 1928) a *Hudební národ* (1932–1933). Četnost úvah o hudební výchově z různých hledisek pak vrcholila na přelomu dvacátých a třicátých let. Rubrika *Hudební pedagogika* pod vedením významného hudebního pedagoga, skladatele a popularizátora hudby Adolfa Cmírala se objevovala v časopise *Tempo (Listy Hudební matice)*. Sám Cmíral založil v roce 1928 specializovaný odborný časopis *Hudba a škola*, kde se vedle řady historicko-muzikologických studií i kratších příspěvků a recenzí pravidelně objevovaly stati a kritické úvahy hudebních pedagogů z různých pohledů nazírající na téma zpěvu ve škole a podnětů k změnám ve výuce hudební výchovy, pociťovaných nedostatků i nástinu potřebných reformních kroků. Českoslovenští pedagogové se snažili hledat inspiraci v zahraničí. Objevilo se několik studií komparujících výuku hudební výchovy v různých zemích Evropy i v zámoří (Čeněk, 1928; Bramberger, 1929). V rámci srovnávání situace v rozličných vzdělávacích systémech se sledovala především (ne)povinnost předmětu hudební výchova a jeho konkrétní náplň.

Až v květnu 1929 podala pětičlenná komise pro hudební výchovu v čele s brněnským muzikologem Vladimírem Helfertem *Pamětní spis* požadující zavedení povinné hudební

výchovy na středních školách. Podle Vladimíra Helferta i řady dalších byl úpadek hudebního vkusu a klesající zájem o „hodnotné“ koncerty a opery způsoben právě neuspokojivým stavem hudební výchovy na školách. Rok po uveřejnění *Pamětního spisu* publikoval Helfert práci *Základy hudební výchovy na nehudebních školách* (Helfert, 1930), v níž rozvinul své úvahy o nutnosti hudební výchovy na nehudebních školách a zdůrazňoval stěžejní význam tzv. receptivní hudebnosti: nejde pouze o to vychovávat hudebníky z nadaných dětí, je třeba poslechem hudby rozvíjet celkovou vnímavost u všech a v neposlední řadě kultivovat potřebu hudbu slyšet a mít v ní zálibu (Tamtéž, s. 29). V souladu s dobovými poznatky si byl vědom důležitých sociálních funkcí hudby a řadil její poslech k primárním duševním potřebám (Tamtéž, s. 28–37). Nejen Helfert v tomto ohledu navazoval na výzkumy Otto Abrahama nebo Carla Stumpfa (1883), představitelů tehdejší srovnávací hudební vědy, předchůdkyně etnomuzikologie, kteří se věnovali otázkám rozvoje hudebnosti a dětského hudebního projevu. Také například skladatel, kapelník a pedagog Stanislav Goldbach, ale i někteří další publikovali své výsledky v oblasti pozorování dětské hudebnosti, jejích charakteristik a rozvoje a opírali se o výsledky pedopsychologických pozorování (Goldbach, 1929; Cmíral, 1923; Racek, 1931), mimo jiné i z pozorování vlastních dětí (Černík, 1929).

Před i po vydání *Pamětního spisu* se vedly diskuse o podobě nové „hudební výchovy“ a opakovaně se v nich objevovaly příspěvky spadající do následujícího okruhu témat. Na jednu stranu se poukazovalo na **vysokou úroveň hudebnosti jakožto esenciální vlastnost Čechů**, kteří jsou „národem Smetanovým“ – Adolf Cmíral hovořil přímo o „vrozené hudebnosti“ (1928, s. 1). Hudba byla představována jako nejvyspělejší složka národní kultury. Na druhou stranu je možné setkat se s postřehy, které by platily i dnes – všeobecně se upozorňovalo na **útlum zpěvu v každodennosti a pokles znalosti lidových písní i národních tanců**. Reflektoval se – tehdy ovšem nepřekvapivý – úpadek zpěváckých spolků oproti obrozenecké době. Národní písně byly dle kritiků vytlačovány lehkými popěvkami, kabaretními šansony, jazzovou a vůbec lehkou hudbou, to vše spolu s kakofonickými hluky města bylo příčinou vzrůstu nehudebnosti a úpadku hudebního vkusu u široké veřejnosti. Dnes se poněkud úsměvnými mohou jevit volání po jakési cenzuře veřejných hudebních produkcí anebo požadavky vyladění signálních zvuků klaksonů a houkaček do akordických souzvuků (Suchý, 1930, s. 146). Oproti „zkaženosti“ sluchu i vkusu se objevuje silná idealizace „ryzího hudebního vkusu“ lidí žijících na venkově v úzkém kontaktu s přírodou – „čisté hudební vnímání“ je dle dobových úvah vlastní jen lidem v hudebních rodinách anebo žijících například v zapadlých horských vesničkách (Zástěra, 1931).

Další okruh kritických příspěvků vyslovoval tezi, že **zpěv není zábava a „výplňový předmět**. V úvodní stati prvního čísla periodika *Hudba a škola* z října 1928 kladl jeho zakladatel Adolf Cmíral za hlavní cíl snahu o povznesení dosud „pokleslé hudební výchovy“ (Cmíral, 1928, s. 1). Je důležité zdůraznit, že dobové nešvary a kritizované aspekty výuky byly spojovány s minulou praxí rakousko-uherské výuky, v níž byl zpěv ve škole údajně

pouhým „laciným prostředkem povrchní zábavy“ (Tamtéž, s. 2) a hudební výchova „pátým kolem u vozu“ (Cmíral, 1920, s. 44). Požadovalo se „odrakouštění“ zpěvu ve smyslu docenění výchovné hodnoty hudebního umění ve škole i mimo ni (Cmíral, 1927). Od dvacátých let se objevovaly příspěvky upozorňující na všeobecné podceňování hudební výchovy a její odsouvání do oblasti volnočasových aktivit a zábavy mládeže. Kritizovala se přitom podpora tělesné výchovy a sportovních aktivit, různých „kopaných“ právě na úkor hudební výchovy, případně její kladení na roveň mechanickému psaní na stroji (Hromádka, 1920; Jiránek, 1923).

Elementární hudební vzdělání mělo být dle kritiků pojmáno jako samozřejmá součást všeobecného vzdělání, což od začátku dvacátých let požadovali Vladimír Helfert, Jaromír Fiala a řada dalších autorů v článkách publikovaných nejen v periodikách specializovaných na hudební výchovu nebo v *Hudebních rozhledech*. Často se poukazovalo na myšlenky předních českých osobností, zejména Tomáše Garrigua Masaryka a J. A. Komenského. Když v roce 1900 Masaryk proslovil přednášku k posluchačům učitelského kurzu, upozorňoval na skutečnost, že právě uměleckému vychování je ve škole věnována nejmenší pozornost. Masaryk hovořil o nutnosti seznamování dětí s architekturou, výtvarným uměním, výukou kreslení, ale také o hudbě a zpěvu, u něhož si byl vědom faktu, že se jedná o „umění sociální“ (Masaryk, 1900, s. 705). Z Komenského spisů se autoři obraceli zejména ke *Kancionálu* (1990) a kapitolám 27–31 z *Didaktiky velké* (1930) i práci dotýkající se rozvoje hudebnosti u nejmenších – *Informatorium školy mateřské* (2007).

Z hudebně-antropologického hlediska je zajímavé zhodnocení vnímání sebe sama i kritika poměrů v praxi hudební výchovy ze subjektivního hlediska aktérů – hudebních pedagogů.⁴ Vedle požadavků na navýšení počtu hodin hudební výchovy a jejího zavedení jakožto povinného předmětu do všech stupňů a druhů škol⁵ se poukazovalo na nedostatečné vzdělání pedagogů⁶ a subjektivně vnímané nedocenění jak v oblasti platové, tak i společenské. Objevovaly se poznámky vyjadřující osobní rozhořčení, že učitel zpěvu je zvláště z hlediska

---

⁴Zatímco některé požadavky – zejména zavedení povinné hudební výchovy na středních školách – byly v nových osnovách po roce 1930 částečně vyslyšeny, u jiných se tak v plné míře nestalo. Kritické příspěvky objevující se dále po celá třicátá léta napovídají, že i uplatněné změny byly stále pociťovány řadou pedagogů jako nedostatečné. Detailní objasnění odezvy MŠANO na kritické podněty a míru jejich skutečného uvedení do praxe je nad rámec i zaměření této studie a zasluhovalo by si samostatné zpracování.

⁵Ve všech osmi ročnících obecné školy byla zpěvu věnována jedna hodina týdně. Stejná hodinová dotace byla i na měšťanských školách. Zatímco v chlapeckých školách se HV vyučovala jen v prvních dvou ročnících, v měšťanských dívčích v I.–III. ročníku (srov. Chlup, Kubálek a Uher, 1939; Gregor, 1973, s. 81–83). Výše zmiňovaný *Pamětní spis* požadoval zavedení povinné hudební výchovy také ve všech ročnících na středních školách, a to v počtu dvou hodin v I.–VI. ročníku a jedné hodiny v septimě a oktávě (Helfert, 1930, s. 59–60). Od školního roku 1930/31 byla však zavedena jen relativně povinná hudební výchova v I. a II. ročníku středních škol.

⁶Patnáctibodové memorandum Hudební matice Umělecké besedy v Praze zaslané MŠANO již počátkem roku 1919 požadovalo mj. vedle navýšení počtu hodin, odborné kvalifikace a upřesnění její specifikace pro učitele HV na středních a odborných školách, zavedení odborné inspekce i právní a hmotné zrovnoprávnění učitelů hudební výchovy s ostatními (srov. Gregor, 1973, s. 78).

učitelů prioritních předmětů, jako jsou jazyky nebo matematika, „exeterním živlem, který je ve škole jen z nutnosti trpěn“⁷ (Heřman, 1920, s. 71).

Dalším kritizovaným aspektem hudební výchovy byla citově chladná drezura. Ozývalo se volání po konci nadměrného soustředění na intonační a rytmická cvičení a přitom často náhodného výběru písní ke zpěvu při hodinách. Většina pedagogů si byla vědoma faktu, že zpěv ve škole nemůže zásadně zvýšit obecnou zpěvnost lidu. V návaznosti na dobově nové pedopsychologické poznatky se ale zdůrazňovala **provázanost hudby a emocí a její potenciál pro formování celkového charakteru dospívajícího člověka** – objevovalo se přesvědčení, že hudba silně působí na dětskou duši, rozvoj citu a zušlechťování emočního prožívání. Zpěv má vyjadřovat „hnutí mysli“, vhodným písňovým repertoárem i poslechem hudby je možné probouzet něhu, sociální a vlasteneckou vroucnost u žen a budoucích matek, u dospívajících mužů pak nadšení a odhodlání, čímž se zdůvodňoval význam hudební výchovy na pokračovacích, středních a odborných školách (Pátek, 1929). Výchova hudbou se měla obracet i mimo školu a na všechny věkové skupiny. Dle Františka Vokála bylo jejím cílem mravní zdokonalování člověka, o nějž by se mělo usilovat celý lidský život. „Výchova hudbou“ se tak měla uplatňovat při školních slavnostech i v rámci mimoškolních „lidovýchovných podniků“, pořádané kolem „jisté idey nebo osobnosti“ (Vokál, 1931, s. 309–310). Ti, kdo volali po nutné reformě hudební výchovy, byli též kritiky vzrůstajícího materialismu, adorování rozumu a jednostranného pozitivistického uvažování, podle něhož „vědecká kultura rozumu vedla k vojně a rozvratu“ (Heřman, 1920, s. 70). Umění, hudba (spolu s náboženstvím), a tedy i hudební výchova byly chápány jako doména „srdce a citu“ (viz také Žák, 1921, s. 7; Korejs, 1923), která jediná může zabránit plnému zbožnění chladné a anetické vědy a morálního i estetického úpadku jakožto důsledků poválečné doby (Ambrož, 1925, s. 11–13).

Zvláštní kapitolou je **vztah hudební výchovy a probouzení vlasteneckého citění**. Zájmu badatelů se tak v této oblasti naskýtají především hudební vystoupení žáků při příležitosti oslav Masarykových narozenin a státního svátku 28. října⁸, která jsou dodnes živá ve vzpomínkách pamětníků: „*Ve škole jsme museli nacvičovat písně k 28. říjnu a potom k narození prezidenta Masaryka, to se zpívalo několik písní, to zpívali starší žáci a to bylo: [zpívá] ‚Jako stařec šel jsi v dále, moře jeho šediny, drahý pane prezidente, ty’s náš otec jediný‘ [směje se] ... pak bylo ‚Teče voda teče, cez velecký majír‘ a to byla píseň tak záhadná, že jsme vůbec nevěděli, co je to majír a co je to frajír a proč... co se tam vlastně děje. Tak jsme si říkali, že pan prezident má takový divný písničky, že známe daleko jednodušší. Proč to zrovna měl rád, já nevím.*“⁹

⁷Učitelé hudební výchovy obvykle spadali do kategorie tzv. vedlejších učitelů, jednalo se o finančně skromně ohodnocené externisty z hudebních škol, kteří neměli užší vazby ke škole ani dostatečnou odbornou přípravu k výuce v rámci všeobecného vzdělávání.

⁸Viz doporučený program pro oslavy 28. října (Gregor, 1935).

⁹Biografický rozhovor s Antonínem Doležalem. DOLEŽAL, Antonín, 2018. *Biografický rozhovor č. 1 – dětství a mládí do roku 1945*. Praha, 10. 3. 2018.

V doporučováním programu oslav Masarykových narozenin se odráží uvědomění si národněpolitického významu hudby a zpěvu, děti mají být vychovávány „po česku“ jako příslušníci národa Smetanova a Dvořákova. Mezi doporučovými skladbami k interpretaci při těchto oslavách se tak vždy objevují skladby národních autorů, jako jsou *Večerní písně* (zvl. *Nekamenujte proroky*) Bedřicha Smetany, sborové nebo vokálně-instrumentální skladby Vítězslava Nováka, Antonína Dvořáka, Josefa B. Foerstera, lidové písně *Tatičku starý náš* i obligátní husitský chorál *Kdož jste boží bojovníci*. Dobovou specialitou jsou oslavné písně na báseň *Bud' zdráv nám, prezidente náš!*, kterou zhudebnila řada dobových více i méně významných skladatelů¹⁰.

Kolem poloviny třicátých let se v návaznosti na stále vypjatější atmosféru v předválečné Evropě objevují i úvahy o branné výchově, ani hudba a hudební výchova a jejich možné role v přípravě budoucího občana-vojáka nezůstaly stranou (Hula, 1935).

Závěr – role a význam hudby, zpěvu a hudební výchovy v novém státě

Nový stát přikládal hudební výchově nemalý význam. V roce 1934 byla založena Společnost pro hudební výchovu. Předsedou byl tehdejší ministr zahraničních věcí Kamil Krofta, místopředsedou Václav Talich, mezi předními členy byli dále skladatel Alois Hába, muzikologové Zdeněk Nejedlý a Vladimír Helfert. Společnost se zaměřovala i na mimoškolní hudební výchovu, podporu pěveckých a dalších hudebních spolků. O dva roky později (1936) se dokonce v Praze konal první mezinárodní hudebně-výchovný kongres¹¹ pod záštitou prezidenta Edvarda Beneše a za účasti zástupců vlád patnácti zemí světa. Kongres byl pozoruhodný spektrem zahraničních odborníků a výkonných umělců, teoretických příspěvků i např. praktického kurzu Émila Jaques-Dalcroze a bohatým doprovodným programem. V souladu s přesvědčením dobových pedagogů a muzikologů v čele s V. Helfertem měla mít hudba značný vliv na mravní výchovu, rozvíjení empatie i zušlechtění inteligence, především pak té emoční a sociální. Měla být „hrázi“ proti „cynismu“ a blazeovanosti tehdejší „zmaterializované“ doby. Jak je patrné na výše zmíněných hudebních pořadech organizovaných při příležitosti zejména státního svátku 28. října a dne Masarykových narozenin, hudba tvořila neodlučitelnou součást školních, ale i mimoškolních veřejných slavností.

Jak se proměnila náplň předmětu zpěv, resp. hudební výchova i školní písňový repertoár? Lze se domnívat, že i v prvních letech v každodenní školské praxi se stále užívaly zpěvníky vydané před rokem 1918, například osmidílný zpěvník Ferdinanda Sládka, který vycházel od roku 1909 (např. Sládek, 1909). Kromě bezpočtu lidových písní lze zvláště v dílech pro vyšší ročníky nalézt tvorbu Smetany, Dvořáka, Foerstera, Maláta, Nováka a řady dalších. S označením „česká národní hymna“ se již objevuje *Kde domov můj*, ale i *Nad Tatrou sa*

¹⁰Dobové skladby Ferdinanda Sládka, Adolfa Cmirala a dalších.

¹¹Viz *Program I. Mezinárodního kongresu pro hudební výchovu pořádaného od 4. do 9. dubna 1936 v Praze*, 1936.

blýská, nejznámější sokolské písně, *Kdož jste boží bojovníci* nebo *Slovan jsem*, na závěr ovšem v žádném díle nechybí rakouská hymna *Zachovej nám, Hospodine*, která pochopitelně ze zpěvníků a učebnic po roce 1918 zmizela. Je až s podivem, jak výrazně se proměnil výběr lidových písní v nových, již československých zpěvnících. Samozřejmě lze najít písničky, které známe dodnes, např. *Jede, jede poštovský panáček*, *Dobrá noc, má milá* a jiné. Vedle výběru lidových písní i ukázek z tvorby národních skladatelů je velmi zajímavá přítomnost dodatků – v *Kytici československých národních písní* najdeme písně jako *Slezská vlasti, půdo svatá, Spi, Havličku!*, sokolské písně i hymnu československých legií ve Francii *Pochodně hněvu neseme* anebo levicové písně *Ó, zazni, písní vznešená (Píseň práce)* a *Pryč s tyrany a zrádci!* (Horčička a Plicka, 1921, s. 237–257).

V nových učebnicích zpěvu a hudební výchovy je patrná snaha o novost a původní tvorbu. Vedle vokálně-instrumentálních úprav lidových písní hudebními pedagogy (Adolf Cmíral, Jaroslav a Josef Kříčka, Bohumil Čeněk a další) se objevuje i autorská tvorba pro děti. Příkladem budiž čtyřdílná učebnice pro obecné školy *Jitro* Josefa Kříčky a Eduarda Nováka, která vycházela v třicátých letech (Kříčka a Novák, 1931, 1931a, 1931b, 1932, 1936). Tyto „knížky hudební výchovy“ si kladly za cíl vedle seznámení s domácími lidovými písněmi předkládat vlastní tvorbu či zhudebňovat lidová říkadla a dětské verše (např. Kříčka a Novák 1931, s. 20–21, 55, 93), Kříčka nicméně místy adaptoval i ruské, lužické nebo francouzské lidové písně. Dnes se mohou jevit úsměvnými Kříčkovy písně reflektující realitu 20. století – píseň o vlaku nebo o autu (Kříčka a Novák, 1931, s. 118–119). Autorům nešlo jen o krásný zpěv a základy hudební nauky a poučení především o českých národních skladatelích, ale také o kultivaci výslovnosti i motoriky, cvičení recitace a drobné dramatizace. Zvlášť je třeba si všimnout patriotických dramatizací ve třetím a čtvrtém dílu *Jitra* pro vyšší ročníky – scénky *Vztyčení vlajky* s písní *Vlajka* na slova V. Dyka (Kříčka a Novák 1931b, s. 19–21), *Příchod Čechů*, *Sněmování za Jiříka z Poděbrad* a další v dílu čtvrtém (Kříčka a Novák, 1932, s. 28–29, 53). Koncepte učebnic *Jitro* tak jasně vyjadřuje uvědomění, že hudební výchova není pouze zpěv pro zábavu, ale lze jí působit na děti ve smyslu citovém, morálním i vlasteneckém.

Zabránit úpadku znalosti lidových národních písní, zpívat i celkově znát kánon tvorby českých skladatelů, to vše odráželo nacionalisticky laděný koncept hudební výchovy, jako by se nová československá identita cítila být v ohrožení. V souvislosti s menšinovou otázkou se v oblasti hudební výchovy také uvažovalo pouze z české perspektivy – myslí se na Čechy jako na ohroženou menšinu v oblastech s jinak většinově německým obyvatelstvem. České písně mají ve školách citově působit i na děti německé národnosti a jejich zpěv je chápán jako „prostředek ke vzbuzení sympatií k českému národu ze strany německých dětí a zlomení „polovičatosti“ některých rodin a lidí“ (Vokál, 1929, s. 89). V těchto úvahách tak lze spatřit uvědomění si potenciálu zpěvu ve škole působit na přehodnocování vlastní etnické či národní identity.

V souladu s přesvědčením o domnělém úpadku celospolečenského hudebního vkusu se hierarchizovaly hudební projevy, což se jasně promítlo do definování vhodného školního repertoáru. Trnem v oku hudebním pedagogům byla rozmáhající se městská populární hudba, šansony a šantánové popěvky i jazz (viz např. Flegl, 1924; Suchý, 1930), které se staly široce známými i na venkově (Hofmeister, 1925). Dokonce se objevily požadavky na hudební cenzuru, odsouzeníhodná byla „bezpečná“ hudba k moderním tancům¹², inspirovaným „primitivním uměním negerským“ (Fiala, 1929, s. 90), ale i veškerá další populární tvorba různým způsobem odkazující na erotiku. Výběr z česko-moravsko-slovenského repertoáru lidových písní, tvorba českých klasiků i soudobé skladby hudebních pedagogů ve všech učebnicích zpěvu a hudební výchovy měly děti a mládež odvádět od veškerých nežádoucích hudebních vlivů. Lidové písně i státní hymny obklopovala aureola posvátnosti a nedotknutelnosti – jakékoli komolení bylo odsouzeníhodné a v případě nácivku státních hymen se požadovala jejich naprosto přesná interpretace. V duchu silné idealizace lidové kultury a „přirozenosti“ lidového zpěvu byl pro všechny nejčistší inspirací československý folklor, pro úpravy se čerpalo z folkloristických zápisů lidových písní, dětských her a tanců. Pro dané období je tedy příznačné, že nečeskoslovenské písně i valná část světové umělecké hudby stály stranou pozornosti a nestaly se tak součástí národní *hudební superkultury* předávané v rámci všeobecného vzdělání.

Na závěr je možné poznamenat, že řada aspektů v této studii pojednávané prvorepublikové kritiky jistě vykazuje paralely s postavením hudební výchovy a jejích vyučujících i v současné společnosti. Konkretizace by ovšem vyžadovala uskutečnění kvalitativního hudebně-antropologického výzkumu založeného přinejmenším na rozhovorech i zúčastněném pozorování průběhu vyučovacích hodin, aktivit žáků a učitelů i jejich vzájemné interakce.

Bibliografie

- AMBROŽ, Leo, 1925. Budoucí hudební výchova v národních školách. *Hudební výchova*. Roč. VI., s. 11.
- BRAMBERGER, Jan, 1929. Nové směry v hudebním školství v cizině. *Hudba a škola*. Roč. II., s. 9, 21.
- CMÍRAL, Adolf, 1928. Náš program. *Hudba a škola*. Roč. I., s. 1.
- CMÍRAL, Adolf, 1927. O hudební výchově ve školách středních. *Hudební výchova*. Roč. VIII., s. 7.
- CMÍRAL, Adolf, 1923. O hudebních projevech dítěte. *Hudební výchova*. Roč. IV., s. 4, 29, 42, 60.
- CMÍRAL, Adolf, 1920. Reforma zpěvu na školách obecných a měšťanských. *Hudební výchova*. Roč. I., s. 8, 44.

---

¹²V prvorepublikovém Československu došlo k svébytnému přijetí jazzu, který byl silně ztotožňován téměř výhradně s taneční a de facto zábavnou hudbou (viz Popelka, 1968, s. 49–64).

- ČENĚK, Jan, 1928. Hudební výchova na středních školách v cizině. *Hudba a škola*. Roč. I., s. 5, 20, 42, 60, 71.
- ČERNÍK, Josef, 1929. Vývoj dětské hudebnosti. *Hudební výchova*. Roč. X., s. 3, 33.
- FUKAČ, Jiří et al., 2000. *Hudební pedagogika. Koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: FF MU. ISBN 80-210-2458-5.1997.
- DOLEŽAL, Antonín, 2018. *Biografický rozhovor č. 1 – dětství a mládí do roku 1945*. Praha, 10. 3. 2018.
- FIALA, Jaromír, 1929. Lidová výchova hudební. *Hudba a škola*. Roč. I. s. 89.
- FLEGL, Václav, 1924. O úkolech hudební výchovy a kterak jich dosíci. *Hudební výchova*. Roč. V., s. 91.
- GOLDBACH, Stanislav, 1929. Přirozený hudební projev dětský. *Hudba a škola*. Roč. I., s. 118, 138.
- GREGOR, Josef, 1935. *28. říjen. Školní a veřejná oslava v proslovech, recitacích, zpěvech*. Praha: Synergon.
- GREGOR, Vladimír, 1973. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Supraphon.
- HELFERT, Vladimír, 1956 [1930]. *Základy hudební výchovy na nehudebních školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HEŘMAN, Antonín, 1920. Reforma zpěvu ve škole střední. *Hudební výchova*. Roč. I., s. 70.
- HOFMEISTER, František, 1925. Úpadek hudebního umění a zpěvu na venkově. *Hudební výchova*. Roč. VI., s. 51, 65.
- HORČIČKA, Josef a PLICKA, Karel, 1921. *Kytice československých národních písní*. Praha: Česká grafická unie v Praze, a. s.
- HROMÁDKA, Antonín, 1920. Několik myšlenek o hudební výchově. *Hudební výchova*. Roč. I., s. 2, 65.
- HULA, Emil, 1935. Idea brannosti a školní zpěv. *Hudební výchova*. Roč. XVI., s. 100.
- CHLUP, Otokar, KUBÁLEK, Josef a UHER, Jan, eds., 1939. *Pedagogická encyklopedie*. II. díl. Praha: Novina.
- JIRÁNEK, Stanislav, 1923. Zpěv na českých školách středních. *Hudební výchova*. Roč. IV., s. 75.
- KOMENSKÝ, Jan Amos, 2007. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1451-1.
- KOMENSKÝ, Jan Amos, 1990. *Kancionál*. Praha: Kalich.
- KOMENSKÝ, Jan Amos, 1930. *Jana Amose Komenského Didaktika velká*. Praha: Dědictví Komenského.
- KOŤA, Jaroslav a RÝDL, Karel, 1992. *Poslání učitele a reformní pedagogika v Československu*. Praha: Karolinum.
- KOREJS, Josef, 1923. Hudební výchova. *Hudební výchova*. Roč. IV., s. 85.
- KŘÍČKA, Josef a KRCH, Ferdinand, 1917. *Dítě a hudba I. Nové cesty v hudební výchově dětské. Hry, písně a tance*. Praha: Dědictví Komenského.

- KŘÍČKA, Josef, 1920. *Dítě a hudba II. Nové cesty v hudební výchově dětské. Dětské melodrama, hudba k pohádkám a obrázkům*. Praha: Dědictví Komenského.
- KŘÍČKA, Josef a NOVÁK, Eduard, 1931. *Jitro I. Knížky hudební výchovy*. Praha: Nákladem J. Kříčky.
- KŘÍČKA, Josef a NOVÁK, Eduard, 1931a. *Jitro II. Knížky hudební výchovy*. Praha: Nákladem J. Kříčky.
- KŘÍČKA, Josef a NOVÁK, Eduard, 1931b. *Jitro III. Knížky hudební výchovy*. Praha: Nákladem J. Kříčky.
- KŘÍČKA, Josef a NOVÁK, Eduard, 1932. *Jitro IV. Knížky hudební výchovy*. Praha: Nákladem J. Kříčky.
- KŘÍČKA, Josef a NOVÁK, Eduard, 1936. *Jitro. Knížka hudební výchovy a zpěvník pro měšťanské školy*. Praha: A. Neubert.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, 1900. O umění a jeho vlivu na školu i ve škole. *Český učitel* 30. 5. 1900. Roč. 3, č. 38, s. 705–707.
- MERRIAM, Alan P., 1964. *Anthropology of music*. Evanston: Northwestern University Press. ISBN 978-0-8101-0607-9.
- Program I. Mezinárodního kongresu pro hudební výchovu pořádaného od 4. do 9. dubna 1936 v Praze*, 1936. Praha: Společnost pro hudební výchovu.
- PÁTEK, Ferdinand, 1929. Zpěv sborový a sólový ve školách. *Hudba a škola*. Roč. I., s. 86.
- POPELKA, Iša, 1968. *Devětsil, Teige a jazz. Taneční hudba a jazz 1968–69*. Praha: Supraphon, s. 49–64.
- RACEK, Jan, 1931. O hudebnosti a hudebních projevech u dětí se zřetelem k hudební pedagogice. *Hudba a škola*. Roč. III., s. 142.
- SETTARI, Olga, 1992. *Adolf Cmíral*. Praha: Ústav pro informace pro vzdělávání. ISBN 80-211-0125-3.
- SIEBR, Rudolf, 2005. *Novátor hudební výchovy Josef Kříčka*. Praha: Sobotáles. ISBN 80-86817-07-5.
- SLÁDEK, Ferdinand, 1909. *Zpěvník pro školy obecné i měšťanské. Díl I*. Praha: Josef Rašín.
- SLOBIN, Mark, 2000. *Subcultural Sounds. Micromusics of the West*. Hanover, NH: Wesleyan University Press. ISBN 978-0-8195-6261-6.
- STUMPF, Carl. 1883. *Tonpsychologie*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- SUCHÝ, František, 1930. Příčiny nehudebnosti a jak jí odpomoci. *Hudba a škola*. Roč. II., s. 145.
- TITZL, Boris, 1999. *To byl český učitel. František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. Praha: Společnost Františka Bakule. ISBN 80-902518-0-3.
- TYLLNER, Lubomír, 1995. Společenské a školní zpěvníky a jejich vliv na zpěvní repertoár české společnosti. In: FEGLOVÁ, Viera, ed. *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, s. 15–21.
- VLASÁKOVÁ, Eliška, 2017. *V tichu a skrytu. Fedor Krch, pedagog a člověk (1881–1973)*. Praha: Kalich. ISBN 978-80-7017-244-5.
- VOKÁL, František, 1929. Menšinová škola a zpěv. *Hudba a škola*. Roč. I., s. 88.

VOKÁL, František, 1931. Hudební výchova, hudební výuka a výchova hudbou. *Tempo. Listy Hudební matice*. Roč. X, č. 8, s. 309–310.

ZÁSTĚRA, Josef Klement, 1931. Hudebnost a naše školy. *Hudba a škola*. Roč. III., s. 100, 113.

ŽÁK, Emanuel, 1921. Výchovný význam hudby. *Hudební výchova*. Roč. II., s. 7.